

Ятло Л.П.

*доцент кафедри музикознавства
та вокально-хорових дисциплін,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
заслужений працівник культури України*

РОБОТА НАД ДЕФЕКТАМИ ЗВУКА І СЛОВА У ДИТЯЧОМУ СПІВІ

У статті розглядаються прийоми і методи роботи над дефектами звука і слова у дитячому співі у поєднанні із принципами їх застосування в роботі з дитячим хоровим колективом.

In article the receptions of capture the technique of breathing of singer are examined and methodical advices are given in relation to their application in practical work with child's choral collective.

Питання роботи над усуненням дефектів звука і слова у дитячому співі є вкрай важливим у практичній роботі з дитячим хоровим колективом.

Добрий хоровий спів воєдино поєднує правильно сформований вокальний звук і виразно вимовлене слово. Досконала вимова слів під час співу впливає і на загальну якість хорового виконання. Від майстерності співу поетичного тексту значною мірою залежить донесення до слухачів ідеї та змісту твору.

Нажаль, в дитячому співі досить часто зустрічаються дефекти у звукоутворенні і вимові слів, що призводить до невтішних результатів загальнохорового звучання.

У розробку проблем музично-співацького виховання дітей внесли вагомий внесок М. Леонтович [3], Г. Струве [8], В. Попов [5], К. Виноградов [2] та інші. Питання сучасної методики хорового співу у початковій школі

розглядається Л. Хлебніковою [10], Т. Стуловою [9]. Проте, в роботах цих авторів дефекти звука і слова у співі дітей досліджувалися частково або не розглядалися взагалі.

Недостатня теоретична розробленість і практична значущість цього питання визначають актуальність проблеми і складають перспективу педагогічних досліджень у сфері практичної діяльності дитячого хорового колективу щодо роботи над дефектами звука і слова у дитячому співі.

Метою цієї статті є розгляд прийомів і методів роботи над дефектами звука і слова у дитячому співі у поєднанні із принципами їх застосування в роботі з дитячим хором.

До дефектів звучання дитячих голосів, що найчастіше зустрічаються, можна віднести наступні: тремоляція, горловий призвук, гугнявість, відкритий (білий) звук, форсування, фальшива інтонація, мляве звучання, під'їзди тощо.

Тremoляція є одними із найбільш суттєвих дефектів в звучанні голосу.

Бувають випадки, коли в результаті тривалих занять вдається ослабити цей недолік, але дуже рідко виявляється можливо знищити його повністю.

Чи можна боротися з цим недоліком? Перш за все, якщо ви мали необережність включити в свій хоровий колектив дитину із такою вадою і у вас немає ніякої можливості переконати її в тому, що їй краще не займатися співом, ви повинні бути готові до того, що робота тут буде тривала, наполеглива і така, що не завжди матиме успіх. Наявність в хоровому колективі співака з таким недоліком буде, звичайно, негативно впливати на загальне звучання, і треба приймати всі можливі заходи до виправлення звучання цього співака, або до виведення його з хорового колективу.

Педагогічна практика показує, що тремоляція може бути пов'язана не тільки з органічним недоліком. Нерідко вона буває результатом постійного форсування звуку і неправильного дихання. Для з'ясування причини цього недоліку треба перш за все зняти форсування, запропонувавши учневі співати не голосніше *mf*, потім перевірити правильність його дихання і почати тренування рівного, без поштовхів, видиху. Потім, якщо це можливо за обставинами, треба посадити такого співака на спеціальний вокальний режим, тобто спів вправ із закритим ротом (на приголосний «*м*») і спів вправ з відкритим ротом, добре прикритим звуком, на ряду послідовних тонів в межах не більше квінти.

Темп слід вибрати такий, який максимально дозволяв би знімати тремоляцію. Тільки поступово, у міру заспокоєння і вирівнювання звуку,

можна ускладнювати вправи, розширювати їх діапазон і прискорювати темп. З голосних краще всього сприяють виправленню тремоляції голосні «у» і «о». Якщо всі ці заходи не допомагають, співака слід направити на огляд до лікаря-фоніатра.

Горловий призвук також є суттєвим недоліком, хоча не в такій мірі, як тремоляція. Для виправлення цього недоліку можна застосувати вельми дієвий прийом, який неодноразово перевірявся на практиці, – спів на голосний «о». Можна також застосувати ще один прийом. Справа у тому, що горловий призвук досить часто з'являється в результаті неправильного розуміння суті опори звуку. Співак, що співає «на горлі», прийшов до цього завдяки пошукам опори через напругу м'язів, не розуміючи того, наскільки помилкове таке уявлення про неї. В результаті звук отримав м'язову опору замість дихальної і придбав неприємний, стислий горловий призвук.

Після роз'яснення дитині причин появи недоліку треба зняти її звук із уявної опори, не боячись тимчасової втрати сили звучності голосу. Потім дуже обережно, поступово концентрувати звук, добиваючись більшої звучності і блиску вже на новій основі, тобто на диханні при вільній, ненапруженій гортані. Звільненню гортані допоможе полегшений спів на голосний «у» (ніби «видування» звуку) і спів із закритим ротом. Зняття стиснення горлових м'язів допомагає спів з придиховою атакою, тобто, приєднання до голосного на кожному звуці приголосного «х».

Гугнявість – дефект, для слуху достатньо неприємний. Він є наслідком або якогось захворювання, і тоді треба звертатися до медичної допомоги, або наслідком поганої співацької навички в результаті млявої, низько провислої піднебінної завіски. При такому її положенні звук в основному проходить через ніс, отримуючи гугнявий відтінок.

Для усунення цього дефекту досить підвести, піднебінну завіску. Підйому її можна добитися, по-перше, через зоровий контроль – дивлячись в дзеркало, широко розкриваючи рот і глотку; по-друге, проаналізувавши це відчуття, включити звук краще всього на голосний «у» або «о», оскільки при їх формуванні піднебінна завіска значно скорочується. Губи повинні бути дуже активні, рот добре розкритий.

Відкритим (білим, плоским) звуком досить часто страждають не тільки окремі співаки дитячих хорів, але і цілі хорові колективи. Хор, що співає відкритим звуком, по суті є лише неорганізованим зібранням «кричущих» індивідуумів. «Кричущих» – тому що відкритий звук, який не можна зарахувати до художньої категорії, – це майже завжди крик;

«неорганізованим» – тому що в поняття «організований хор-ансамбль» обов'язково входить також настройка його вокального звучання. Отже, хор, що претендує на класифікацію «академічний», повинен звучати прикрито у всіх партіях. Зрозуміло, що солісти повинні співати також прикритим звуком.

Спів «відкритим», «білим» звуком досить часто є результатом застосування чисто мовних голосних, висунення на перший план слова, відсутності вирівняного, єдиного потоку співацьких голосних.

Спроба штучного «наближення» голосних, тобто формування їх тільки в передній частині порожнини рота, без включення в роботу порожнини глотки, також дає в результаті не тільки антихудожній «відкритий», але до того ж і затиснутий звук.

Цей недолік часто з'являється і унаслідок помилкового уявлення про шляхи досягнення яскравості звучання.

«Відкритий» звук надзвичайно бідний тембрально, позиційно низький, не гнучкий і, як вже було сказано, часто межує з криком, особливо у верхній частині діапазону. Нюанс *piano* при співі «відкритим» звуком надзвичайно утруднений і, як правило, знімається з дихання.

З цим недоліком – як у окремих співаків, так і у хорі – можна боротися прийомом співу із закритим ротом і на голосні «о» і «у», які за своєю природою звучать прикрито, а також за допомогою вправ на вироблення високої позиції звуку.

Форсування часто є наслідком співу відкритим звуком, але і при співові прикритим звуком теж може з'явитися форсування унаслідок прагнення додати голосу невластиву йому силу. В результаті дихальна атака звуку поступово переходить в м'язову, потім з'являється гойдання, неточна інтонація, можливі захворювання голосового апарату.

Якщо форсування є наслідком співу відкритим звуком, перш за все треба позбавитися від цього недоліку, тоді форсування відпаде саме собою. Нерідко форсування викликає, тверда, різка м'язова атака (удар гортанню). Тоді дієвим засобом для зняття його є переведення хорового колективу на м'яку або навіть придихову атаку. Сила звуку повинна бути максимум *mf*. Цей прийом і спів із закритим ротом знімуть форсування, повернуть голоси на правильний шлях.

Для якнайшвидшого і ефективного «лікування» від форсованого звучання необхідно пояснити дітям антихудожність такого співу, його шкоду і

небезпеку для голосового апарату.

Фальшива інтонація виявляється по-різному: іноді це – підвищення, іноді – пониження інтонації. Породжують її самі різні причини. Наприклад, мляве або переобтяжене дихання, неправильне формування звуку, його низька позиція. Причиною фальшивого співу може бути також фізична слабкість, перевтома, мутація тощо.

Перш за все необхідно з'ясувати причини фальшивої інтонації. Якщо вона пов'язана із загальним станом організму або ж самого голосового апарату, необхідно удатися до медичної допомоги. Решта всіх причин, зрозуміло, окрім природної антимузичності, цілком поправні в процесі навчання і вимагають усунення того основного дефекту, який і викликає фальшиву інтонацію.

Для усунення цього вкрай неприємного недоліку потрібно перш за все розвивати загальну музичність, музичний слух, виховувати внутрішній слух, розвивати навички самоконтролю учасників хору. Спів вправ слід проводити спочатку з постійним супроводом інструменту, потім чергувати спів з супроводом і без нього і врешті-решт зняти супровід зовсім. Такий прийом підвищуватиме відчуття відповідальності і самоконтроль хорових співаків.

Досить дієвим прийомом для виправлення хибної інтонації є спів вправ на стаккато у нешвидкому темпі.

Дітей, у яких фальшива інтонація не піддається виправленню, не дивлячись на всі вжиті заходи, вводити до складу хорового колективу не слід, оскільки вони неминуче порушать його стрій.

Млявий звук і «під'їзди». Ці два недоліки досить часто зустрічаються в хорах із низькою вокальною культурою. «Під'їзд» полягає в тому, що співаки, починаючи спів, не потрапляють відразу на необхідний тон, а беруть звук трохи нижче і тільки потім через гліссандо вирівнюють його до заданої висоти. Млявий звук, часто залежить від поганого дихання, від відсутності у співаків хору розвиненої виконавської волі, від боязкості і загальної млявості характеру, від недостатньої цілеспрямованості.

Якщо млявий звук і «під'їзди» відбуваються унаслідок недостатньої активності дихання, треба застосовувати наступні прийоми: тверду атаку; спів вправ на стаккато, а потім поперемінно з легато; спів творів в швидкому темпі і з гострою ритмікою; активізація слуху і уваги.

Обидва ці недоліки в хоровому співі абсолютно недопустимі, бо, як і

фальшива інтонація, будуть порушувати загальний хоровий стрій.

Ось ті основні недоліки, з якими доводиться стикатися у хоровій практиці. Прийоми для їх виправлення, звичайно, не вичерпуються перерахованими, і кожен хормейстер може знайти ще якісь нові і, можливо, кращі і дієвіші.

У мові дітей зустрічаються різні дефекти вимови, що виникають, наприклад, від особливостей будови мовного апарату: криві або рідкі зуби, неправильне стулення щелепи, неповороткий язик, що дає шепеляву мову. Коротка вуздечка (перетинка, що прикріплює язик до нижньої щелепи) буває причиною поганої вимови приголосних «р» і «л». Ці дефекти є органічними і можуть бути усунені лише шляхом медичного втручання.

У мові дітей зустрічаються також і інші недоліки, які виправляються в процесі занять хоровим співом: загальна млявість вимови, важке, неповоротке слово, мова крізь зуби тощо.

При загальній млявій вимові корисно примушувати чітко вимовляти текст без музики, брати твори в швидкому темпі з гострим ритмом. Оскільки при цьому зазвичай мляві перш за все губи, для активізації їх можна давати вправи на склади, в яких беруть участь губні приголосні, наприклад: *ба, бе, бі, бо, бу, ма, ме, мі, мо, му* – так, щоб губи міцно стулялися на приголосних «б» і «м». Відштовхнувшись від них, як від трампліну, слід миттєво переходити на голосні.

У роботі по виправленню важкого, неповороткого слова питання вирішується, по-перше, встановленням високої позиції звуку і, по-друге, тренуванням апарату артикуляції, що виражається в полегшенні і прискоренні вимови приголосних і миттєвому точному попаданні голосного звуку на дану інтонацію.

З мовою крізь зуби слід боротися через вільне, широке розкриття рота, особливо на голосних «о», «а», «е», причому на початковому етапі це можна робити з деяким перебільшенням, а потім, при вивільненні нижньої щелепи, привести все до норми.

У процесі роботи над дикцією можуть виникати самі різноманітні недоліки. У боротьбі із всіма як звуковими, так і з мовними вадами, велика роль належить самим дітям. Завдання хормейстера – не механічно усувати ці недоліки, а навчити дітей свідомо працювати, підпорядковувати свої дії свідомим вольовим прагненням.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що у роботі над дефектами звука і слова потрібно перш за все проаналізувати їх, встановити причину виникнення, а потім вже вирішувати, якими прийомами необхідно з ними боротися.

Реалізація означених принципів сприятиме чіткій і методично обгрунтованій організації змісту практичної роботи направленої на усунення дефектів та вдосконалення вокальної техніки і роботи артикуляційного апарата під час співу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ветлугіна Н. Музичний розвиток дитини. – К.: Музична Україна, 1986.
2. Виноградов К. Работа над дикцией в хоре. – М.: Музыка, 1967.
3. Леонтович М. Практичний курс навчання співів у середніх школах України. – К., 1989.
4. Огороднов Д. Музыкально-певческое воспитание детей в общеобразовательной школе. – К., 1989.
5. Попов В. Соколов В. Школа хорового пения. – М.: Музыка, 1992.
6. Пігров К. Керування хором. – К., 1962.
7. Соколов В. Работа с хором. – М.: Музыка, 1967.
8. Струве Г. Школьный хор. – М.: Музыка, 1981.
9. Стулова Т. Теория и практика работы с детским хором. – М.: Музыка, 2002.
10. Хлебникова Л. Методика хорового співу у початковій школі. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006.
11. Чесноков П. Хор и управление им. – М.: Музгиз, 1961.